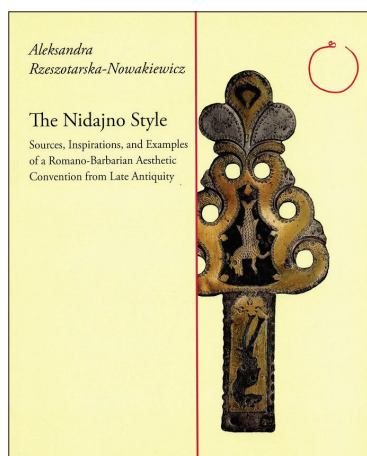

JUDYTA RODZIŃSKA-NOWAK^a

Recenzja z: Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, *NIDAJNO STYLE. SOURCES, INSPIRATIONS, AND EXAMPLES OF A ROMANO-BARBARIAN AESTHETIC CONVENTION FROM LATE ANTIQUITY*, Warszawa 2024, IAE PAN, Fundacja Przyjaciół IAE PAN, https://rcin.org.pl/Content/243736/WA308_280542_Nidajno_I.pdf, 347 ss., 130 ryc., 10 tablic.

Pierwsze ćwierćwiecze bieżącego stulecia przyniosło wiele nowych odkryć archeologicznych na terenie naszego kraju. Niewątpliwie do najbardziej spektakularnych i zarazem nieoczekiwanych spośród nich należy ujawnienie, w obrębie dawnego jeziora Nidajno na Mazurach, depozytu unikatowych elementów uzbrojenia i osobistego wyposażenia wojowników, datowanego na okres rzymski. Odkrycie to świadczy bowiem o praktykowaniu we wspomnianym okresie przez ludność kultury bogaczewskiej, tj. jednostki zaliczanej do zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego, zwyczaju ceremonialnego składania w środowisku wodnym darów w postaci broni i przedmiotów o charakterze prestiżowym, niejednokrotnie uprzednio intencjonalnie niszczonej. Liczne

przykłady tego rodzaju praktyk znane były dotąd przede wszystkim z obszaru północnej strefy barbarzyńskiej Europy (por. np. Engelhardt 1869; Ilkjær 2003; Jørgensen i in. red. 2003; Ilkjær 2007).

Pani dr Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, autorka recenzowanej książki, zaangażowana była w badania prowadzone w obrębie Jeziora Nidajno w Ciaszkowie, pow. mrągowski, woj. warmińsko-mazurskie, niemal od samego ich początku i miała swój udział w przygotowaniu publikacji prezentujących kolejne wyniki tych prac (por. Nowakiewicz, Rzeszotarska-Nowakiewicz 2012; Nowakiewicz, Rzeszotarska-Nowakiewicz 2013; Nowakiewicz, Rzeszotarska-Nowakiewicz 2019; Nowakiewicz i in. 2024; Rzeszotarska-Nowakiewicz 2016). Jest ona także autorką monografii opublikowanej w roku 2021, pt. *Styl Nidajno. Źródła, inspiracje i przykłady rzymsko-barbarzyńskiej koncepcji zdobniczej z późnej starożytności*

^a Dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak, prof. UJ; Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 11, 30-007 Kraków; judyta.rodzinska-nowak@uj.edu.pl; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2367-4852>.

(Rzeszotarska-Nowakiewicz 2021). Praca ta stanowi ważny głos w dyskusji nad zróżnicowaniem stylistycznym zabytków pochodzących z terenu Europy Środkowej ze schyłku starożytności, a także nad naturą różnorodnych relacji zachodzących pomiędzy ludami *Barbaricum* a państwem rzymskim. Należy zatem z satysfakcją odnotować, że oto ukazała się drukiem angielska wersja językowa tej pracy, która pozwoli zapoznać się z jej tezami szerokiemu, międzynarodowemu gronu odbiorców.

Publikacja obejmuje łącznie 347 stron, na które składa się 266 stron tekstu (zasadniczej części pracy), bogato ilustrowanego 130 rycinami. Dopelnia ją 10 tablic oraz obszerna, wielojęzyczna bibliografia (s. 277–321), wreszcie streszczenie w języku polskim (s. 323–335) oraz indeksy: geograficzny, osób, etnonimów i teonimów, tj. imion bóstw (s. 339–347). Do książki dołączono też barwną ilustrację przedstawiającą domniemany przebieg rytuałów ofiarnych sprawowanych nad brzegiem Jeziora Nidajno, autorstwa Mariusza Kozika, uznawanego malarza i ilustratora.

Tytuł książki informuje, że w centrum zainteresowania autorki znajdują się zagadnienia z zakresu analizy stylistycznej zabytków, na szerokim tle złożonych relacji między *Barbaricum* a Imperium Romanum u schyłku starożytności. Na wstępie (*Introduction*, s. 11–18) przedstawiono cel i zakres pracy, a także zarysowano pojęcia stylu oraz analizy stylistycznej, stosowane zarówno w historii i teorii sztuki, jak i w archeologii. Zamieszczono tu m.in. krótki, może nieco zbyt pobieżny, przegląd definicji stylu, rozmaicie sformułowanych przez badaczy, w zależności od ich przynależności do poszczególnych nurtów teoretycznych w archeologii, wraz z odniesieniem do klasycznych prac Jamesa R. Sacketta (Sackett 1977; Sackett 1990). Ponadto, skrótowo omówiono stan badań nad stylami zdobniczymi wyróżnianymi w środkowo- i północno-europejskim *Barbaricum* w młodszym i późnym okresie rzymskim oraz w okresie wędrówek ludów, a także nad kulturowym kontekstem ich funkcjonowania w późnej starożytności. Przedstawiono także podstawowe informacje odnoszące się do stanu badań nad kulturą bogaczewską, bowiem to na terytorium objętym jej zasięgiem dokonano tytułowego odkrycia.

Następnie (*History of the site's exploration*, s. 19–28) zaprezentowano historię rozpoznania stanowiska nr 1 w Czaszkowie, gm. Piecki, pow. mrągowski, woj. warmińsko-mazurskie, oraz specyfikę prac terenowych prowadzonych zarówno tradycyjnymi metodami, jak i z zastosowaniem nowoczesnych, nieinwazyjnych technik prospekcji. Te ostatnie miały na celu określenie zasięgu stanowiska, charakteru jego tła paleoekologicznego, ale także wskazanie ewentualnych zagrożeń, wynikających m.in. z narastającej w jego otoczeniu antropopresji.

Rozdział trzeci (*Material Findings*, s. 29–49) zawiera charakterystykę bazy źródłowej oraz starannie przygotowany katalog znalezisk, będących podstawą definicji tytułowego stylu Nidajno, tj. zespołu dziesięciu bogato zdobionych, srebrnych, złotych i czernionych w technice niello okuć, stanowiących prawdopodobnie elementy pasa lub uprzęży końskiej. Zespół ten składa się z dwóch sprzączek, pięciu prostokątnych aplikacji, jednego okucia w kształcie palmety, prostokątnego okucia – „przywieszki” pasa oraz ażurowego rozdzielacza rzemieni (s. 31–40). Wszystkie te przedmioty charakteryzuje, zdaniem badaczki, spójność warsztatowa i stylistyczna; niewątpliwie należy przyznać jej rację. Wspomniany rozdział zawiera także opis zabytków wydzielonych znalezionych z wymienionymi okuciami. Nie są one wyznacznikami stylu Nidajno, w rozumieniu autorki, jednakże traktowane są jako materiał pomocniczy,

uwzględniany w dalszych studiach. Dotyczy to spektakularnych znalezisk, a mianowicie złotych okuć jelca miecza i jego pochwy, kwarcytowego paciora mieczowego, srebrnej, złożonej, pełnoplastycznej figurki ptaka, a także srebrnej, złożonej falery pudełkowej oraz srebrnej sprzączki ze skuwką (s. 40–45). Zamieszczono tu również spostrzeżenia na temat technologii wykonania paradnych przedmiotów z omawianego depozytu bagiennego. Zostały one bowiem sporządzone z cennych surowców, przy zastosowaniu wielu zaawansowanych technik, w tym lutowania, złocenia, niello oraz zdobienia za pomocą stempli.

Kolejny, czwarty rozdział (*Stylistic analysis*, s. 51–68), poświęcony jest w całości analizie stylistycznej wymienionych wyżej, wybranych zabytków, na podstawie których wyróżniono tytułowy styl zdobniczy. Omówione zostały jego cechy technologiczne i warsztatowe. Wydzielono 15 typów stempli z motywami figuralnymi oraz elementami ozdobnych bordiur, za pomocą których wykonywano dekorację okuć. Podkreślono też, że wyróżnikiem omawianej stylistyki jest operowanie efektem wielobarwności w obrębie powierzchni przedmiotu metalowego, uzyskiwanym przez zestawienie płaszczyzn w kolorze srebrnym, złotym i czarnym. Następnie wymieniono starannie wyselekcjonowane analogie do opisywanych zabytków, pochodzące zarówno z terenu *Barbaricum*, jak i z obszarów państwa rzymskiego. Wśród analogicznych znalezisk pochodzenia „barbarzyńskiego” słusznie wskazano okucia pasów znane z inwentarzy grobów określanych umownie mianem „książęcych” lub „okazałych”, datowanych na 2 poł. III w. po Chr., a mianowicie z grobu I i III w Wrocławia–Zakrzowa (dawniej Sackrau) oraz z kurhanu HG1 z Pielgrzymowa (dawniej Pilgramsdorf), pow. nidzicki, woj. warmińsko-mazurskie (Grempler 1887; Grempler 1888; Lau 2012), a także wyroby, których kontekst odkrycia nie jest znany, z obszaru dzisiejszej Ukrainy (por. ryc. 10–12). W analizie uwzględniono także okucia pasów oficerskich i elementy pochew mieczy pochodzące z prowincji państwa rzymskiego (por. ryc. 13–15, mapa 1).

Przedmiotem piątego, najobszerniejszego rozdziału (*Iconographic analysis*, s. 69–189), jest pasjonująca, erudycyjnie poprowadzona analiza ikonograficzna wybranych zabytków, tj. okuć: palmetowego, z przedstawieniami zoomorficznymi (w tym z pięcioma takimi wyobrażeniami) oraz sprzączek. Każdy z ornamentów znajdujących się na omawianych okuciach został szczegółowo opisany. Następnie wskazano, na szerokim tle porównawczym, potencjalne źródła inspiracji wyróżnionych motywów dekoracyjnych. Na szczególną uwagę zasługują rozważania odnoszące się do domniemanych związków motywu palmy z rzymskimi blachami wotywnymi i z wyrobami rzymskiej toreutyki, a także analiza przedstawień: rozpostartej skóry zwierzęcej, *gryllosa* i *aedicula*. We wszystkich wymienionych przypadkach autorka wykazała się rozległą wiedzą, umiejętnością analizy różnorodnych rodzajów źródeł, tj. archeologicznych, historycznych, ikonograficznych i etnologicznych, oraz zdolnością do wyciągania trafnych wniosków.

W rozdziale tym podjęto też próbę wyjaśnienia symboliki analizowanych wyobrażeń. W konkluzji stwierdzono, że kombinacja wszystkich cech stylistycznych opisywanych zabytków, łącznie z pewną *interpretatio barbarica* niektórych motywów, mogła powstać w ciągu III stulecia w prowincjach leżących w środkowym biegu Dunaju, zwłaszcza na obszarze Dacji, Mezji i Panonii. Ten szczególny zestaw okuć stworzono zaś najpewniej na zamówienie rzymskiego oficera lub weterana, w warsztacie złotniczym działającym w pobliżu przygranicznej placówki wojskowej. Powyższy wniosek, mający solidną podstawę źródłową, należy uznać za wielce prawdopodobny.

Kolejny, szósty rozdział (*Analysis of selected accompanying finds*, s. 191–206) zawiera analizę pozostałych wydzielonych zabytków. Zaliczono tu złote elementy dekoracji miecza oraz jego pochwy, unikatową, pełnoplastyczną figurkę ptaka, falerę pudełkową oraz rozdzielną rzemieni. W wyniku przeprowadzonej analizy A. Rzeszotarska-Nowakiewicz dostrzegła nawiązania stylistyczne tych przedmiotów do poprzednio omawianej grupy znalezisk, a ponadto wskazała, że podobne wyroby wchodziły w skład inwentarzy grobów rzymskich urzędników wojskowych oraz przedstawicieli barbarzyńskich elit.

W rozdziale siódmym (*The purpose and usage of Nidajno fittings*, s. 207–213) podjęto próbę interpretacji funkcji analizowanych okuć jako elementów pasa lub rzędu końskiego, a następnie, w rozdziale ósmym (*Dating the elements of parade equipment from Nidajno*, s. 215–222), określenia chronologii tej grupy zabytków. Autorka datuje je na fazę C2 młodszego okresu rzymskiego, tj. na 2 poł. III w. po Chr., przy czym najbardziej prawdopodobny moment napływu omawianych przedmiotów na teren objęty zasięgiem kultury bogaczewskiej miałyby przypadać na ostatnie trzy dekady tego stulecia. Przeprowadzona solidna analiza i znane obecnie, analogiczne znaleziska, pochodzące z grobów nazywanych tradycyjnie „książęcymi” lub „okazałymi”, wniosek ten w pełni uzasadniają.

Rozdział dziewiąty (*The Nidajno Style as a cultural and artistic phenomena: definition of style*, s. 223–225) zawiera charakterystykę wszystkich najważniejszych elementów tytułowego stylu, tj. jego środków formalnych, takich jak cechy kompozycji poszczególnych przedstawień oraz ich detali, a także sposób operowania kolorem na płaszczyźnie wyrobu.

Treść przedostatniego rozdziału (*The Nidajno Style: its genesis; the range and scale of its impact; and the scope of cultural interaction in the Barbaricum*, s. 227–254) dotyczy zagadnienia genezy analizowanego stylu oraz jego relacji do nurtu określanego jako *Römisch-Germanischer Mischhorizont*, tj. ponadregionalnego, „mieszanego” horyzontu rzymsko-germańskiego. Ponadto rozpatrywano możliwe konsekwencje wyodrębnienia się stylu Nidajno dla rozwoju nowych zjawisk stylistycznych w sztuce prowincjonalno-rzymskiej i barbarzyńskiej, jak również ewentualne, różnorakie skutki społeczne dla Bałtów. Istotne są zwłaszcza rozważania na temat możliwych dróg i mechanizmów dotarcia omawianych przedmiotów na teren objęty zasięgiem kultury bogaczewskiej. Ważne są też spostrzeżenia o możliwościach kontynuacji rytuału ceremonialnego deponowania prestiżowych dóbr w środowisku wodnym na wspomnianym obszarze także w późniejszym okresie.

W zakończeniu (*Conclusion and ideas for further research*, s. 255–276) autorka przedstawiła najistotniejsze wnioski płynące z jej rozważań oraz postulaty badawcze na bliższą i dalszą przyszłość.

Konstrukcja monografii jest logiczna i spójna. Zaprezentowane zagadnienie ma ogromną wartość źródłową i potencjał poznawczy, który został właściwie wyeksponowany. Na podkreślenie zasługuje wysoka na ogół jakość rycin, w znacznej części kolorowych, dobrze korespondujących z tekstem. Obszerna bibliografia zawiera w większości prace obcojęzyczne. Tekst jest napisany poprawną, klarowną angielszczyzną.

Reasumując, można stwierdzić, że monografia piona Pani dr Aleksandry Rzeszotarskiej-Nowakiewicz stanowi niezwykle wartościowe opracowanie unikatowego zespołu zabytków pochodzących z dawnego Jeziora Nidajno, a zaproponowana interpretacja tych znalezisk jest w pełni przekonująca. To bardzo inspirująca lektura, do której szczerze zachęcam.

BIBLIOGRAFIA

- Engelhardt C. 1869. *Vimose Fundet*, Fynske Mosefund, 2, Kjøbenhavn.
- Grempler W. 1887. *Der Fund von Sackrau*, Brandenburg.
- Grempler W. 1888. *Der II. und III. Fund von Sackrau*, Berlin.
- Ilkjær J. 2003. *Danish war booty sacrifices*, [w:] L. Jørgensen, B. Storgaard, L. Gebauer (red.), *The spoils of victory: the North in the shadow of the Roman Empire*, Copenhagen, s. 44–65.
- Ilkjær J. 2007. *Illerup Ådal*. Czarodziejskie zwierciadło archeologii, przekł. A. Kokowski, Warszawa.
- Jørgensen L., Storgaard B., Gebauer L. (red.), 2003. *The spoils of victory: the North in the shadow of the Roman Empire*, Copenhagen.
- Lau N. 2012. *Pilgramsdorf/Pielgrzymowo. Ein Fundplatz der römischen Kaiserzeit in Nordmasowien. Eine Studie zu Archivalien, Grabsitten und Fundbestand*, Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete, 11, Neumünster.
- Nowakiewicz T., Rzeszotarska-Nowakiewicz A. 2012. *Jezioro Nidajno koło Czeszkowa na Mazurach: niezwykle miejsce kultu z okresu późnej starożytności / Lake Nidajno near Czeszkowo in Masuria: A unique sacrificial site from Late Antiquity*, Warszawa.
- Nowakiewicz T., Rzeszotarska-Nowakiewicz A. 2013. *Czaszkowo. Niezwykłe miejsce kultowe na Mazurach. Czaszkowo / Extraordinary sacrificial site in Masuria*, [w:] Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk 1953–2013 / Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences 1953–2013, Warszawa, s. 162–167.
- Nowakiewicz T., Rzeszotarska-Nowakiewicz A. 2019. *Die Opferfundstelle im ehemaligen See Nidajno: Stand der Erforschung und Umfang der vorgenommenen Laborarbeiten*, [w:] A. Cieśliński, B. Kontny (red.), *Interacting Barbarians. Contacts, exchange and migrations in the First Millennium AD*, Neue Studien zur Sachsenforschung, 9, s. 309–319.
- Nowakiewicz T., Rzeszotarska-Nowakiewicz A., Cywa K., Kontny B. 2024. *Anthracological analysis of wooden shaft remains from the Roman-period sacrificial lake of Nidajno, Czeszkowo 1 site, north-eastern Poland*, „Archaeometry”, 67(3), s. 786–800, <https://doi.org/10.1111/arc.13043>
- Rzeszotarska-Nowakiewicz A. 2016. *Wyniki badania stosunków izotopowych w paciorku miedzianym i szkle z Nidajna – próba interpretacji / Results of examinations of isotopic ratios in the sword bead and glass from Nidajno – an attempt of interpretation*, [w:] T. Nowakiewicz (red.), *Starożytne miejsce ofiarne w dawnym jeziorze Nidajno na Mazurach. Wyniki badań laboratoryjnych wybranych zabytków / Ancient sacrificial place in former Lake Nidajno in Masuria. Results of laboratory analyses of selected finds*, Warszawa, s. 219–224.
- Rzeszotarska-Nowakiewicz A. 2021. *Styl Nidajno. Źródła, inspiracje i przykłady rzymsko-barbarzyńskiej koncepcji zdobniczej z późnej starożytności*, Warszawa.
- Sackett J.R. 1977. *The meaning of style in archaeology*, „American Antiquity”, 42, s. 369–380. <https://www.saa.org/publications/american-antiquity>
- Sackett J.R. 1990. *Style and ethnicity in archaeology: The case of isochrestism*, [w:] M.W. Conkey, C.A. Hastorf (red.), *The uses of style in archaeology*, Cambridge, s. 32–43.

*

Nadesłano: 20.06.2025; **zrewidowano:** 17.07.2025; **zaakceptowano:** 19.09.2025.

Artykuł opublikowano w otwartym dostępie na licencji CC BY 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

„Archeologia Polski” Copyright © 2025 Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

Received: 20.06.2025; **revised:** 17.07.2025; **accepted:** 19.09.2025.

Article is published in an open access under the CC BY 4.0 license

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

„Archeologia Polski” Copyright © 2025 by Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences